

YU ISSN 0027-8084

UDK 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXVIII/4—5

БЕОГРАД
1990.

Digitized by Google

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXVIII (нова серија)

Св. 4—5 (1990)

САДРЖАЈ

Став САНУ о језику (уз расправу о језичким одредбама у уставу СР Хрватске)	197
Рад на осавремењавању наше правописне норме (МИТАР ПЕШИКАН)	200
Прилог дискусији о описним и односним придевима у српскохрватском језику (ИРЕНА ГРИЦКАТ)	214
Обликовање вокатива једине именичке I деκлинације у књижевним текстовима XX века (ВЛАДИМИР П. ГУДКОВ)	224
О нужности студиознијег приступа проучавању пасивних конструкција с трним партиципима (ВЛАДИМИР П. ГУДКОВ)	241
Један нарочити тип напоредних конструкција с придевским односним реченицама (ЉУБОМИР ПОПОВИЋ)	246
Фонолошка структура риме и неки аспекти њене реализације у поезији Десанке Максимовић (МИЛОСАВ Ж. ЧАРКИЋ)	262
Рјечници језика писаца — велики задатак наше лексикографије (МИЛОРАД ДЕШИЋ)	288
Симетрија и асиметрија у антонимским релацијама (ДАНКО ШИПКА)	295
Из историје српскохрватског израза (ДРАГАНА МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ)	302
Још једном о творбеном статусу именица <i>баснодром</i> , <i>ракетодром</i> (ГАЛИНА ТИРТОВА)	309
Регистар	313
Садржај XXVIII књиге <i>Нашег језика</i>	330

Данко Шипка

(Филозофски факултет, Сарајево)

СИМЕТРИЈА И АСИМЕТРИЈА У АНТОНИМСКИМ РЕЛАЦИЈАМА

Одабраним примерима аутор указује на постојање не само симетричних него и асиметричних релација у антонимском систему.

0.1. Кад се говори о антонимским односима, у било ком језику, мисли се, прије свега, на симетрију, обично два елемента. Сама природа антонимског односа заснива се на симетрији, прецизније супостављености и супротстављености парног броја чланова (супростављених по неком обиљежју) који ступају у тај однос.

0.2. Овдје ћемо указати на постојање асиметричних релација у антонимском систему. Одређење антонимије не утиче битно на основу за посматрање односа симетричности и асиметричности. За нас је небитно да ли ће антонимија бити разграничена од релационих опозиција, како је код Палмера¹ или се посматрају као једна цјелина, како је код Каца.² Овдје ћемо, да бисмо добили методолошки чисту ситуацију, прихватити Палмерово одређење, и на основу њега вршити даљу анализу. Могло се, исто тако, поћи и од Кацове класификације.

---

¹ F. R. Palmer *Semantics a new outline*, Cambridge University Press, Cambridge 1976. Аутор разграничава антониме, лексеме са супротстављеним обиљежјима властите структуре (црн — бијел) и релационе опозиције, лексеме супостављене у неком ширем систему (муж — жена).

² J. J. Katz *Semantics Theory*, A. Harper International Edition, New York 1972. Аутор одређује антонимију као инкомпатибилност између семантичких елемената на које се смисао ријечи декомонује, па су тако релационе опозиције одређене као подгрупа антонимије — конверзни тип (муж — жена, купити — продати и слично).

1. За одређивање симетричности или асиметричности антонимског односа битно је разграничавање бинарних релација (односа између двије засебне лексеме), с једне, и системских релација, с друге стране.

Симетричност и асиметричност бинарних релација

2.0. У класификацији антонимских релација међу два елемента, а из аспекта проучавања симетричности и асиметричности, сматрамо да би било корисно провести дистинкцију између уланчених и неуланчених парова. Уланчени су они парови који не покривају у потпуности сфере обиљежја на основу којих су супротстављени или супостављени, који су, према томе, само дио ланца појмова којима се тај однос покрива. Насупрот њима, неуланчени појмови у потпуности покривају те сфере, па нису укључени у појмовни ланац. Уланчени су, на примјер, појмови *велики* — *мали*, будући да постоје сегменти подручја на којима се ови појмови налазе гдје се јављају и појмови који су оштрије поларизирани (*мајушан* — *огроман*) и они који то нису (*ни велики ни мали, осредњи*). Неуланчен је, на примјер, пар *жив* — *мртав*, гдје је покривена цјелокупна сфера контрастираног обиљежја.

Сматрамо да би овај критериј требало да се угради у класификације антонимског односа, односно да подјела само на основу логичких категорија контрадикторности и контрарности (и конверзности, уколико се не раздвајају релационе опозиције) не пружа увид у цјелокупну слику.

2.1. Симетрија је и најчешћи начин остваривања антонимског односа. Тако, се код уланчених антонима најчешће јављају сљедећи односи:

I

+

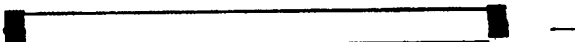
велики

мали

Слично је и у примјерима *топао* — *хладан*, *добар* — *лош*, *стар* — *млад*, *дуг* — *крагак*, и тако даље.

II

+

рођење

смрт

2.2. И међу неуланченим појмовима чешћи је однос симетрије. Тако имамо у примјеру:

I

Однос асиметрије јавља се, прије свега, у смислу неподударне протежности, што се види из примјера:

II

Занимљиво је да протежност неких појмова може да варира, па се тако у истом пару јављају и асиметрични и симетрични односи. Такав је пар *ноћ — дан*, гдје се само у вријеме прољетног и јесењег еквиноција (равнодневнице) јављају симетричне (као у примјеру I), а у сваком другом периоду асиметричне релације различитог степена асиметричности у зависности од доба године.

2.3. Дакле, и у уланченим и у неуланченим бинарним релацијама јавља се симетрија и асиметрија, али на различит начин. Основ испољавања асиметричности уланчених парова је неподударност у степену опонираног обиљежја и у протежности појмова, док се неуланчени парови разликују прије свега у протежностима појма.

Симетричност и асиметричност у систему

3.0. Постоје три основне сфере у којима се испољава симетрија или асиметрија антонимског система:

- a) у ланцу антонима,
- б) у деривационом систему,
- в) у полисемантичкој структури.

3.1. Симетрију унутар антонимског ланца може да илуструје већ помињани примјер низа контрастираног по обиљежју 'величина':

огроман — велики — мали — мајушан

што се може представити и овако :

огроман	мајушан
велики	мали

Симетрија се може остварити и око појма који се налази на средини низа и не улази у антонимске релације. Тако је у примјеру

одличан — добар — осредњи — лош — ужасан

са сљедећом констелацијом елемената :

одличан	ужасан
добар	лош
осредњи	

С друге стране, у систему могу да се јаве и рупе, односно да неки елементи буду неуравнотежени, да немају антонимског опонента. Тако је у низу формираном на основу температуре:

врело	ледено
вруће	0
топло	хладно

Види се да је лексема *вруће* неуравнотежена, што нарушава симетрију антонимског низа.

3.2. Симетрија у деривационом систему јавља се кад два или више елемената једне деривационе структуре имају своје опоненте — тако је у примјерима:

топао	хладан
топлота	хладноћа
топлити	хладити
динамика	статика
динамички	статички
динамично	статично
циклона	антициклона
циклонални	антициклонални

Други тип односа јавља се кад деривациони обрасци нису подударни, како је у случајевима:

празник	0
празнични	свакодневни

цвијет	0
цвјетати	венути
зима	љето
зимски	љетни
зимовати	љетовати
презимити	0

Као што се види из предочених примјера, могућа је и даља класификација асиметричног деривационог обрасца, у зависности од општих деривационих процеса.

3.3. Гледане кроз призму антонимских односа, и полисемантичке структуре могу бити симетричне и асиметричне. Структуру првог типа имамо у примјеру *топао* — *хладан*, гдје се у оба смисла 'температурном' и 'социјалном' антонимност значења остварује унутар истих лексема.

Добра илустрација асиметричне полисемантичке структуре је лексема *затворити*, гдје првом значењу ('ставити у затворен положај', на примјер врата, вентил сл.) одговара једна лексема *отворити*, а другом ('ухапсити') друга — *отпустити*.

4. Уз наведена два типа, од којих се један везује само за бинарне, а други само за системске релације, постоје и примјери антонимске симетрије и асиметрије која је релевантна истовремено у односима међу упареним елементима и унутар система. Такав је однос префикса којима се врши антонимизација једнокорјених ријечи. Наиме, могуће је да у систему постоје два опонирана префикса којима се врши антонимизација тако што се један налази у једном, а други у другом члану антонимског пара. Такви су, на примјер, префикси и префиксоиди:

<i>ван</i>	<i>унутар</i>
<i>вансистемски</i>	<i>унутарсистемски</i>
<i>високо</i>	<i>ниско</i>
<i>високопродуктивни</i>	<i>нископродуктивни</i>
<i>пред</i>	<i>послије</i>
<i>предратни</i>	<i>послијератни</i>

С друге стране, постоје префикси и префиксоиди који дјелују сами за себе као антонимизатори, тако што се додају на само један члан антонимског пара. Тако је у случајевима:

<i>не</i>	0
<i>немиран</i>	<i>миран</i>
<i>анти</i>	0
<i>антитеза</i>	<i>теза</i>

Могуће је, чак, и да један исти префикс или префиксоид истовремено ступа и у симетричне и у асиметричне релације, као је у случају:

<i>анти</i> антифашистички	<i>про</i> профашистички
<i>анти</i> антикомуниста	<i>о</i> комуниста

5. Да закључимо. Мада је антонимски систем, у својој бити, заснован на бинарној супротности елемената, а самим тим и на некој врсти симетрије, у њему су присутни и асиметрични односи. Асиметрија се остварује како у бинарним релацијама (односима међу елементима), тако и у глобалној системској структури. Стога при проучавању антонимског система ваља имати у виду да се не ради увијек о црно-бијелом односу, о простом контрастирању елемената по принципу симетрије. Постојање асиметријских релација показује и то да антонимски систем завређује чешће и прецизније проучавање. Разумије се, могуће је антонимским релацијама приступити из других углова и на начин битно различит од оног који смо овдје представили.

Summary

Danko Šipka

SYMMETRY AND ASYMMETRY IN THE ANTONYMIC RELATIONS

The author points to the fact that in the antonymic system exist not only symmetric but also asymmetric relations.